

KODEKS KARNY

KOMENTARZ

redakcja naukowa

Marian Filar

Marcin Berent, Janusz Bojarski, Marek Bojarski,
Marian Filar, Wojciech Filipkowski,
Oktawia Górniok, Ewa Guzik-Makaruk,
Stanisław Hoc, Piotr Hofmański, Michał Kalitowski,
Marek Kulik, Lech K. Paprzycki, Emil Pływaczewski,
Wojciech Radecki, Zofia Sienkiewicz, Zygfryd Siwik,
Ryszard A. Stefański, Leon Tyszkiewicz,
Andrzej Wąsek, Leszek Wilk

4. wydanie

KODEKS KARNY

KOMENTARZ

redakcja naukowa

Marian Filar

Polecamy również:

System Prawa Karnego Procesowego, t. I: Zagadnienia ogólne
redaktor naczelny Piotr Hofmański; redaktor tomu Piotr Hofmański

**System Prawa Karnego Procesowego, t. II: Rozwiązania modelowe
w ujęciu prawnoporównawczym**
redaktor naczelny P. Hofmański; redaktor tomu P. Kruszyński

System Prawa Karnego Procesowego, t. III: Zasady procesu karnego
redaktor naczelny P. Hofmański; redaktor tomu P. Wiliński

Kodeks postępowania karnego. Komentarz
B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki;
redakcja naukowa D. Świecki

**Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji
z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi
Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin**
redakcja naukowa T. Grzegorzczak,
współredakcja: J. Izydorczyk, R. Olszewski, D. Świecki, M. Zbrojewska

FIAT IUSTITIA PEREAT MUNDUS
**Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego
Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej**
redakcja naukowa P. Hofmańskiego

KODEKS KARNY

KOMENTARZ

redakcja naukowa

Marian Filar

Marcin Berent, Janusz Bojarski, Marek Bojarski,
Marian Filar, Wojciech Filipkowski,
Oktawia Górniok, Ewa Guzik-Makaruk,
Stanisław Hoc, Piotr Hofmański, Michał Kalitowski,
Marek Kulik, Lech K. Paprzycki, Emil Pływaczewski,
Wojciech Radecki, Zofia Sienkiewicz, Zygfryd Siwik,
Ryszard A. Stefański, Leon Tyszkiewicz,
Andrzej Wąsek, Leszek Wilk

4. wydanie

Stan prawny na 1 listopada 2014 roku

Poszczególne części opracowali:

- Marcin Berent, Marian Filar** – rozdz. III, XXV
Marek Bojarski – rozdz. XXXVI bez art. 299, Przepisy wprowadzające Kodeks karny
Marian Filar – rozdz. XXIII–XXIV
Wojciech Filipkowski, Emil Pływaczewski – art. 65, art. 299
Oktawia Górniok, aktualizacja **Janusz Bojarski** – rozdz. XIV, XV
Stanisław Hoc – rozdz. XVIII, XXXVIII–XLIV
Piotr Hofmański – rozdz. XIII, XVI, XVII
Piotr Hofmański, Lech K. Paprzycki – rozdz. VI, VII bez art. 65, VIII, IX, X
Michał Kalitowski – rozdz. XXVII, XXXII–XXXIV
Emil Pływaczewski, Ewa Guzik-Makaruk – rozdz. XXIX, XXXV
Wojciech Radecki – rozdz. XXII
Zofia Sienkiewicz – rozdz. IV, V
Zygfryd Siwik – rozdz. XXVI, XXVIII, XXXVII
Ryszard A. Stefański – rozdz. XX, XXI
Leon Tyszkiewicz – rozdz. II, XIX, XXX, XXXI
Andrzej Wąsek, aktualizacja **Marek Kulik** – rozdz. I
Leszek Wilk – rozdz. XI, XII

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.)	
CZĘŚĆ OGÓLNA	
ROZDZIAŁ I. Zasady odpowiedzialności karnej (art. 1–12)	13
ROZDZIAŁ II. Formy popełnienia przestępstwa (art. 13–24)	64
ROZDZIAŁ III. Wyłączenie odpowiedzialności karnej (art. 25–31)	91
ROZDZIAŁ IV. Kary (art. 32–38)	156
ROZDZIAŁ V. Środki karne (art. 39–52)	175
ROZDZIAŁ VI. Zasady wymiaru kary i środków karnych (art. 53–63)	236
ROZDZIAŁ VII. Powrót do przestępstwa (art. 64–65)	385
ROZDZIAŁ VIII. Środki związane z poddaniem sprawcy próbie (art. 66–84a) ...	407
ROZDZIAŁ IX. Zbieg przestępstw oraz łączenie kar i środków karnych (art. 85–92a)	543
ROZDZIAŁ X. Środki zabezpieczające (art. 93–100)	600
ROZDZIAŁ XI. Przedawnienie (art. 101–105)	640
ROZDZIAŁ XII. Zatarcie skazania (art. 106–108)	668
ROZDZIAŁ XIII. Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą (art. 109–114a)	683
ROZDZIAŁ XIV. Objasnienie wyrażeń ustawowych (art. 115)	712
ROZDZIAŁ XV. Stosunek do ustaw szczególnych (art. 116)	764
CZĘŚĆ SZCZEGÓLNA	
ROZDZIAŁ XVI. Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne (art. 117–126b)	767
ROZDZIAŁ XVII. Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (art. 127–139)	792
ROZDZIAŁ XVIII. Przestępstwa przeciwko obronności (art. 140–147)	816
ROZDZIAŁ XIX. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162)	843
ROZDZIAŁ XX. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (art. 163–172)	879

ROZDZIAŁ XXI. Przepisy przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (art. 173–180)	925
ROZDZIAŁ XXII. Przepisy przeciwko środowisku (art. 181–188)	1032
ROZDZIAŁ XXIII. Przepisy przeciwko wolności (art. 189–193)	1089
ROZDZIAŁ XXIV. Przepisy przeciwko wolności sumienia i wyznania (art. 194–196)	1126
ROZDZIAŁ XXV. Przepisy przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–205)	1135
ROZDZIAŁ XXVI. Przepisy przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a)	1198
ROZDZIAŁ XXVII. Przepisy przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217)	1240
ROZDZIAŁ XXVIII. Przepisy przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową (art. 218–221)	1256
ROZDZIAŁ XXIX. Przepisy przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222–231a)	1282
ROZDZIAŁ XXX. Przepisy przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 232–247a)	1320
ROZDZIAŁ XXXI. Przepisy przeciwko wyborom i referendum (art. 248–251)	1349
ROZDZIAŁ XXXII. Przepisy przeciwko porządkowi publicznemu (art. 252–264a)	1355
ROZDZIAŁ XXXIII. Przepisy przeciwko ochronie informacji (art. 265–269b)	1387
ROZDZIAŁ XXXIV. Przepisy przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270–277)	1403
ROZDZIAŁ XXXV. Przepisy przeciwko mieniu (art. 278–295)	1416
ROZDZIAŁ XXXVI. Przepisy przeciwko obrotowi gospodarczemu (art. 296–309)	1463
ROZDZIAŁ XXXVII. Przepisy przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi (art. 310–316)	1562
CZĘŚĆ WOJSKOWA	
ROZDZIAŁ XXXVIII. Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy (art. 317–337)	1605
ROZDZIAŁ XXXIX. Przepisy przeciwko obowiązkowi pełnienia służby wojskowej (art. 338–342)	1641
ROZDZIAŁ XL. Przepisy przeciwko zasadom dyscypliny wojskowej (art. 343–349)	1658
ROZDZIAŁ XLI. Przepisy przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi (art. 350–353)	1673
ROZDZIAŁ XLII. Przepisy przeciwko zasadom obchodzenia się z uzbrojeniem i uzbrojonym sprzętem wojskowym (art. 354–355)	1680
ROZDZIAŁ XLIII. Przepisy przeciwko zasadom pełnienia służby (art. 356–357)	1688
ROZDZIAŁ XLIV. Przepisy przeciwko mieniu wojskowemu (art. 358–363) ..	1695

USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny

ROZDZIAŁ I. Przepisy ogólne (art. 1–7)	1709
ROZDZIAŁ II. Przepisy karne (art. 8–9)	1727
ROZDZIAŁ III. Zmiany w przepisach obowiązujących (art. 10)	1729
ROZDZIAŁ IV. Przepisy przejściowe i końcowe (art. 11–18)	1730
Skorowidz przedmiotowy	1735

Wykaz skrótów

1. ŹRÓDŁA PRAWA

- d.k.k. – ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.; obecnie nieobowiązująca)
- d.k.k.w. – ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 13, poz. 98 ze zm.; obecnie nieobowiązująca)
- d.k.p.k. – ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 98 ze zm.; obecnie nieobowiązująca)
- k.c. – ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
- k.k.s. – ustawa z 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r. Nr 111, poz. 765 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.)
- k.k. W.P. – dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego (tekst jedn. Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107 ze zm.; obecnie nieobowiązujący)
- Konstytucja RP – ustawa z 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)
- k.p.w. – ustawa z 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn. Dz.U. z 2008 r. Nr 133, poz. 848 ze zm.)
- k.s.h. – ustawa z 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1030 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. Nr 46, poz. 275 ze zm.)
- p.r.d. – ustawa z 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst jedn. Dz.U. z 2005 r. Nr 108, poz. 908 ze zm.)
- przep. wpraw. k.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 554 ze zm.)
- Statut MTK – Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708)

2. CZASOPISMA

- Biul. PK – „Biuletyn Prawa Karnego”
- Biul. SN – „Biuletyn Sądu Najwyższego”
- BRD – „Bezpieczeństwo Ruchu Drogowego”

CzPKiNP	– „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
GSiP	– „Gazeta Sądowa i Penitencjarna”
IP	– „Informator Prawniczy”
KZS	– „Krakowskie Zeszyty Sądowe”
MoP	– „Monitor Prawniczy”
NP	– „Nowe Prawo”
OSA	– „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych”
OSAB	– „Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej”
OSAiSN	– „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych i Sądu Najwyższego”
OSNC	– „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna”
OSNKKW	– „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa”
OSNPG	– „Orzecznictwo Sądu Najwyższego”, wyd. Prokuratury Generalnej
OSNSK	– „Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych”
OSP	– „Orzecznictwo Sądów Polskich”
OSPiKA	– „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych”
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pal.	– „Palestra”
PD	– „Paragraf na Drodze”
PiP	– „Państwo i Prawo”
PiM	– „Prawo i Medycyna”
PiŚ	– „Prawo i Środowisko”
PiZS	– „Prawo i Zabezpieczenie Społeczne”
POSAG	– „Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku”
PPK	– „Przegląd Prawa Karnego”
Probl. Praw.	– „Problemy Praworządności”
Prok. i Pr.	– „Prokuratura i Prawo”
PS	– „Przegląd Sądowy”
PUG	– „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
RPEiS	– „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”
ST	– „Samorząd Terytorialny”
WPP	– „Wojskowy Przegląd Prawniczy”
Zam. Publ. Dor.	– „Zamówienia Publiczne. Doradca”
Zb. Orz.	– „Zbiór Orzecznictwa”
ZNIBPS	– „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego”
ZW	– „Zagadnienia Wykroczeń”

3. INNE SKRÓTY

Lex	– system informacji prawnej Wydawnictwa Wolters Kluwer
LexPolonica, Lexis.pl	– Serwis Prawniczy LexisNexis Polska
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– Sąd Okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
<i>Uzasadnienie projektu k.k.</i>	– <i>Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, w: Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy, Warszawa 1997</i>
<i>Uzasadnienie projektu ustawy</i>	– Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1394 Sejmu VI kadencji)

Uwaga: Artykuły powołane w tekście bez bliższego oznaczenia są artykułami ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Wstęp

Niełatwo jest dziś pisać komentarze do Kodeksu karnego. Składają się na to dwie podstawowe okoliczności: postępująca specjalizacja zajmujących się prawem karnym Autorów, co dla zapewnienia możliwie najwyższego poziomu naukowego dzieła narzuca konwencję opracowania zbiorowego (a to rodzi niekiedy problemy redakcyjne), oraz niezwykle dynamika zmian normatywnych w obrębie tego Kodeksu. Dynamika ta często wynika z przesłanek natury politycznej, które powodują, że poszczególne ugrupowania polityczne pozostające w danej chwili przy władzy starają się pozostawić w ich strukturze swój ideologiczny „ślad”, uznając często (z niejaką przesadą), iż właśnie Kodeks karny jest najlepszym instrumentem do propagowania i umacniania wyznawanej przez nie aksjologii. Są też jednak inne, bardziej merytoryczne przesłanki tej dynamiki. Pierwsza z nich to uwidaczniająca się coraz wyraźniej potrzeba implementacji do struktury Kodeksu karnego norm unijnych, wynikająca z naszej przynależności do tej ponadnarodowej struktury politycznej. Jeśli zaś implementacja ta ma być harmonijna i uwzględniać zarówno unijne wzorce, jak i polską tradycję legislacyjną, zadanie to z punktu widzenia jego technologii legislacyjnej bywa często niełatwe. Druga, coraz wyraźniej występująca, to konieczność dostosowania norm Kodeksu do bardzo dynamicznego w odniesieniu doń orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego.

Uwzględniając te okoliczności, w tym Komentarzu przyjęto ogólną zasadę, że jego podstawą legislacyjną jest stan normatywny obowiązujący w momencie złożenia Komentarza do Wydawnictwa. Jeśli jednak w momencie tym dana ustawa nie została jeszcze opublikowana, ale jest bardzo prawdopodobne, że nastąpi to niebawem, gdyż proces legislacyjny w parlamencie został już zakończony, uwzględniono i odpowiednio zaznaczono taki fakt w Komentarzu. Pragnę także zapewnić Czytelników, że wszystkie poczynania nowelizacyjne bacznie śledzimy, by Komentarzowi zapewnić maksymalną aktualność i dostarczyć Państwu „produkt możliwie najświeższy”, poinformować, „co piszczy w legislacyjnej trawie”.

Paradoksalnie, na odpowiedzialną realizację tego zadania wpływa szybko rozwój polskiej nauki prawa karnego, a także orzecznictwa najwyższych in-

stancji sądowych. Jeśli dodamy do tego nieporównywalne z „dawnymi czasy” zdynamizowanie rynku wydawniczego, to trzeba nostalgicznie zauważyć, że wszystko to powoduje proces szybkiego „starzenia się” opracowań typu komentarzowego, a w konsekwencji potrzebę nieustannej aktualizacji publikacji tego rodzaju.

Odwiecznym problemem jest też konieczność pogodzenia i właściwego zachowania proporcji między nurtem praktycznym a dogmatyczno-prawnym komentarzy, tak by maksymalnie poszerzyć krąg potencjalnych odbiorców. Temu też celowi służy umieszczenie w opracowaniach aktualnego wyboru tez orzeczeń sądowych, węzłowych dla danych kwestii, a także aktualnej literatury. Zrealizowanie tych wymogów stanowi ambicję autorów, redaktorów i wydawcy niniejszego Komentarza. Czytelnik zresztą sam osądzi (mamy nadzieję afirmatywnie), czy starania te dały rezultat.

Przy okazji następnego, czwartego już wydania Komentarza, kolejny już raz przypadł mi zaszczyt powiadomienia Czytelników, że do grona współautorów dołączył nowy badacz, tym razem o wyraźnym zacięciu z arsenału tzw. klasycznych zagadnień twardej dogmatyki prawa karnego. I tak, w gronie tym miło mi powitać Pana Marcina Berenta, pracownika Katedry Prawa Karnego i Polityki Kryminalnej WPiA UMK w Toruniu, którego autentyczne zaangażowanie intelektualne w pracach nad Komentarzem, zarówno w ujęciu jakościowym, jak i ilościowym, całkowicie uzasadniało przyznanie Mu statusu pełnoprawnego twórcy. Korzystając z redaktorskich przywilejów, chciałbym w tym miejscu Autorowi podziękować w sposób szczególny. Jakkolwiek współpraca między nami nie należała do najłatwiejszych – Autor bowiem, mimo młodego wieku, prezentuje dojrzałe i ustabilizowane poglądy w niełatwych wszakże obszarach prawa karnego, dając przy tym wyraz swym zapatrywaniom w tym względzie – to jednak w toku wspólnych prac powiało naukową świeżością, ja zaś dałem się przekonać do przeorientowania, nieznacznego przynajmniej, swych poglądów na liczne kwestie, czemu dałem wyraz, modyfikując nieco wcześniej aplikowane tezy.

Winien jestem także uznanie dla Pana Jakuba Strzeleckiego, doktoranta afiliowanego przy Katedrze Prawa Karnego i Polityki Kryminalnej WPiA UMK w Toruniu, który zechciał udzielić mi swego wsparcia na etapie wyszukiwania i gromadzenia materiałów niezbędnych dla prac aktualizacyjnych, a nie było ich mało.

Przy końcu pozostaje mi wyrazić nadzieję, że niniejsze wydanie Komentarza zostanie przyjęte przez Czytelników nie mniej serdecznie, aniżeli wcześniejsze jego wersje, i za ową serdeczność chciałbym również podziękować.

Redaktor Naukowy prof. zw. dr hab. Marian Filar

USTAWA

z dnia 6 czerwca 1997 r.

Kodeks karny

(Dz.U. z 2 sierpnia 1997 r. Nr 88, poz. 553; sprost. Dz.U. z 1997 r. Nr 128, poz. 840; zm.: Dz.U. z 1999 r. Nr 64, poz. 729, Nr 83, poz. 931; z 2000 r. Nr 48, poz. 548, Nr 93, poz. 1027, Nr 116, poz. 1216; z 2001 r. Nr 98, poz. 1071; z 2003 r. Nr 111, poz. 1061, Nr 121, poz. 1142, Nr 179, poz. 1750, Nr 199, poz. 1935, Nr 228, poz. 2255; z 2004 r. Nr 25, poz. 219, Nr 69, poz. 626, Nr 93, poz. 889, Nr 243, poz. 2426; z 2005 r. Nr 86, poz. 732, Nr 90, poz. 757, Nr 132, poz. 1109, Nr 163, poz. 1363, Nr 178, poz. 1479, Nr 180, poz. 1493; z 2006 r. Nr 190, poz. 1409, Nr 218, poz. 1592, Nr 226, poz. 1648; z 2007 r. Nr 89, poz. 589, Nr 123, poz. 850, Nr 124, poz. 859, Nr 192, poz. 1378; z 2008 r. Nr 90, poz. 560, Nr 122, poz. 782, Nr 171, poz. 1056, Nr 173, poz. 1080, Nr 214, poz. 1344; z 2009 r. Nr 62, poz. 504, Nr 63, poz. 533, Nr 166, poz. 1317, Nr 168, poz. 1323, Nr 190, poz. 1474, Nr 201, poz. 1540, Nr 206, poz. 1589; z 2010 r. Nr 7, poz. 46, Nr 40, poz. 227 i 229, Nr 98, poz. 625 i 626; Nr 125, poz. 842, Nr 127, poz. 857, Nr 152, poz. 1018 i 1021, Nr 182, poz. 1228, Nr 225, poz. 1474, Nr 240, poz. 1602; z 2011 r. Nr 17, poz. 78; sprost. Nr 24, poz. 130; zm.: Nr 48, poz. 245, Nr 72, poz. 381, Nr 94, poz. 549, Nr 117, poz. 678, Nr 133, poz. 767, Nr 160, poz. 964, Nr 191, poz. 1135, Nr 217, poz. 1280, Nr 233, poz. 1381, Nr 240, poz. 1431; z 2012 r. poz. 611; z 2013 r. poz. 849, 905, 1036, 1247; z 2014 r. poz. 538)

CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział I

Zasady odpowiedzialności karnej

Literatura: **Bieńkowska E., Kunicka-Michalska B., Rejman G., Wojciechowska J., Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz**, red. G. Rejman, Warszawa 1999; **Buchała K., Cwiakalski Z., Szewczyk M., Zoll A., Komentarz do Kodeksu karnego. Część ogólna**, Warszawa 1994; **Buchała K., Zoll A., Polskie prawo karne**, Warszawa 1995; Buchała K., Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Kraków 1998; **Cieślak M., Zasada humanizmu jako naczelna dyrektywa w sferze prawa karnego**, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji UG” 1985, nr 13; **Cieślak M., Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia**, Warszawa 1995; **Daszkiewicz K., Przystępstwo ciągłe i ciąg przestępstw**, Prok. i Pr. 1997, nr 11; **Dąbrowska-Kardas M.,**

Kardas P., Czyn ciągły i ciąg przestępstw. Komentarz do art. 12 i 91 Kodeksu karnego, Kraków 1999; **Dębski R.**, Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nieokreślonych w ustawie, Łódź 1995; **Doda Z., Gaberle A.**, Dowody w procesie karnym, t. I, Warszawa 1995; **Filar M.**, Status prawnokarny wojsk NATO stacjonujących na terytorium Polski (zagadnienia wybrane), w: Zasady procesu karnego wobec wymagań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia, Warszawa 2000; **Filar M.**, Węzłowe problemy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie ustawy z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, w: Przesłanki – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka, red. J. Giezek, Kraków 2006; **Fleming M.**, Status prawny żołnierzy na obcym terytorium, WPP 1997, nr 1; **Gaberle A.**, Odpowiedzialność karna nieletnich (uwagi na tle art. 10 § 2 k.k.), w: Przesłanki – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka, red. J. Giezek, Kraków 2006; **Gardocki L.**, Prawo karne, Warszawa 1998; **Giezek J.**, Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym, Wrocław 1994; **Giezek J.**, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 1, Wrocław 2000; **Giezek J.**, Przewidywanie czynu zabronionego oraz zamiar jego uniknięcia jako podmiotowe elementy świadomej nieumyślności, w: A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara, t. I, Toruń 2012; **Giezek J.**, Świadomość sprawcy czynu zabronionego, Warszawa 2013; **Giezek J.** (red.), Kłaczynska N., Łabuda G., Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2007; **Górniok O., Hoc S., Kalitowski M., Przyjemski S.M., Sienkiewicz Z., Szumski J., Tyszkiewicz L., Wąsek A.**, Kodeks karny. Komentarz, Gdańsk 2005; **Grześkowiak A., Wiak K.** (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2013; **Hofmański P.**, Nowe polskie prawo karne w świetle europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka, Warszawa 1997; **Janiszewski B.**, Humanitaryzm jako zasada sądowego wymiaru kary, w: Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Aleksandrowi Tobisowi, red. B. Janiszewski, Poznań 2004; **Kaczmarek T.**, Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, red. L. Leszczyński, E. Skreutowicz, Z. Hołda, Lublin 2005; **Kama A.M.**, Zasada humanitaryzmu w kontekście unormowań prawnokarnych, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2001, nr 26; **Kardas P.**, Przesłanki ciągłe w prawie karnym materialnym, Kraków 1999; **Kardas P.**, Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna, Warszawa 2011; **Kliś M.**, Źródła obowiązku gwaranta w polskim prawie karnym, CzPKiNP 1999, nr 2; **Konieczniak P.**, Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym, Kraków 2002; **Kopeć A.**, Próba ustalenia kryterium rozgraniczenia zamiaru ewentualnego od innych postaci strony podmiotowej czynu, WPP 1992, nr 1–2; **Krajewski K.**, Zasada humanitaryzmu a współczesne tendencje polityki kryminalnej, w: Przesłanki – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka, red. J. Giezek, Kraków 2006; **Królikowski M., Zawłocki R.** (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2010; **Kubicki L.**, Przesłanki popełniane przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1975; **Kubicki L.**, Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, PiP 1998, nr 9–10; **Kulik M.**, Glosa do wyroku SA w Lublinie z 16 stycznia 2001 r., II AKa 248/00, Prok. i Pr. 2001, nr 10; **Kulik M.**, Glosa do postanowienia SN z 25 lutego 2002 r., Pal. 2003, nr 1–2; **Kulik M.**, Tak zwana czynność towarzysząca z punktu widzenia reguł wyłączenia wielości ocen w prawie karnym, CzPKiNP 2009, nr 3; **Kulik M.**, Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym, Warszawa 2014; **Kunicka-Michalska B.**, Z problematyki społecznej szkodliwości czynu, PPK 1998, nr 18; **Majewski J.**, Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu, Kraków 1997; **Majewski J.**, Zmiana ustawy karnej w czasie popełniania czynu zabronionego, Pal. 2003, nr 9–10; **Majewski J.**, Wpływ kontrawencjonalizacji na sytuację prawną osoby prawomocnie skazanej, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, red. L. Leszczyński, E. Skreutowicz, Z. Hołda, Lublin 2005; **Majewski J.**, „Ten sam czyn” jako jedna z przesłanek kumulatywnej kwalifikacji, w: Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym, red. J. Majewski, Toruń 2006; **Marek A.**, Prawo karne, Warszawa 2000; **Marek A.**, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2005;

Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2005; Marek A., *Czyny współukarane na tle prawnej jedności przestępstwa*, w: *Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006; Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008; Marek A., Gensikowski P., *Konstrukcja czynów współukaranych i jej implikacje praktyczne*, Prok. i Pr. 2004, nr 10; Mąciór W., *Czyn ludzki i jego znaczenie w prawie karnym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1990; Mąciór W., *Problematyczna reforma prawa karnego*, PS 1999, nr 11–12; Michalska A., *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Warszawa 1994; Michalska-Warrias A., *Niektóre problemy przestępstwa ciągłego i tzw. ciągu przestępstw w rozumieniu art. 12 i 91 k.k.*, Annales UMCS. Sectio G. Ius 2000, t. XLVII; Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Kraków 2006; Mozgawa M. (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2011; Namysłowska-Gabrysiak B., *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004; Plebanek E., *Materialne określenie przestępstwa*, Warszawa 2009; Pohl Ł., *Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw – próba uporządkowania pojęć*, RPEiS 2005, nr 1; Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym*, Poznań 2007; Raglewski J., *Glosa do postanowienia SN z 29 stycznia 2009 r.*, I KZP 29/08, Lex/el. 2009, nr 98474; Rejman G., *Zasady odpowiedzialności karnej. Art. 8–31 k.k. Komentarz*, Warszawa 2009; Rodzynekiewicz M., *Próba analizy prawnokarnej konstrukcji umyślności*, RPEiS 1990, nr 3–4; Rodzynekiewicz M., *Pojęcie zaniechania a odpowiedzialność za przestępstwa popełnione przez zaniechanie w projekcie k.k.*, PPK 1994, nr 11; Rodzynekiewicz M., *Określenie umyślności i nieumyślności w projekcie Kodeksu karnego*, PS 1995, nr 5; Rodzynekiewicz M., *Fenomen odpowiedzialności w refleksji filozoficznej a prawnokarne zasady odpowiedzialności*, PPK 1997, nr 16; Rodzynekiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998; Rybak A., *O istocie kumulatywnej kwalifikacji przepisów ustawy*, Pał. 1999, nr 9–10; Spotowski A., *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustaw i przestępstw*, Warszawa 1976; Spotowski A., *Zasada humanizmu jako dyrektywa reformy prawa karnego*, PiP 1998, nr 9; Stańdo-Kawecka B., *Odpowiedzialność nieletnich na tle nowej kodyfikacji karnej*, Prok. i Pr. 1999, nr 7–8; Stefański R.A., *Ustawa względniejsza dla sprawcy*, Prok. i Pr. 1995, nr 9; *System Prawa Karnego*, t. 3, Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, red. R. Dębski, Warszawa 2013; Tyszkiewicz L., *O definicji przestępstwa, jej strukturze i elementach*, PPK 1995, t. XXI; *Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego*, w: *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997; Wąsek A., *Ewolucja prawnokarnego pojęcia winy w powojennej Polsce*, PPK 1990, nr 4; Wąsek A., *Problemy z przestępstwem ciągłym*, w: *Prawo karne i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości*, red. H.J. Hirsch, P. Hofmański, E. Pływaczewski, Białystok 1997; Wąsek A., *Spojrzenie karnisty na projekt Konstytucji RP*, „Annales UMCS” 1997, vol. XLIV; Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999; Wąsek A., *Kilka uwag o funkcjonowaniu art. 4 § 1 i 2 Kodeksu karnego z 1997 r.*, w: *Konstytucyjny ustroj państwa. Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Skrzydły*, Lublin 2000; Wojciechowski J., *Odpowiedzialność za „stare” przestępstwa pod rządami nowego Kodeksu karnego*, MoP 1997, nr 12; Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973; Wróbel W., *Wina i zawinięcie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie postępowania się w prawie karnym pojęciem winy umyślnej i nieumyślnej*, w: *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa*. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarska, red. J. Giezek, Kraków 2006; Wysocki D., *Kradzież szczególnie zuchwała w prawomocnym wyroku – przestępstwo czy wykroczenie*, PS 2000, nr 4; Zalewski W., *Glosa do postanowienia SN z 29 stycznia 2009 r.*, I KZP 29/08, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, nr 4, poz. 15; Zawłocki R., *Pojęcie społecznej szkodliwości czynu w procesie karnym*, Warszawa 2007; Zoll A., *Materialne określenie przestępstwa*, Prok. i Pr. 1997, nr 2; Zoll A., *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, PiP 1997, nr 3; Zoll A., *Strona podmiotowa i wina w Kodeksie karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji*, w: *Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz, Warszawa 2003; Zoll A., „*Pozaustawowe*” okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005; Zoll A., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 9 marca 2006 r.*, V KK 271/05, OSP 2007, nr 1, poz. 1; Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2007; Zoll A., *W sprawie kontraty*, PiP 2009, nr 4.

UWAGI WSTĘPNE

1. Zrozumiałe jest, że na początku części ogólnej Kodeksu karnego znalazł się rozdział „Zasady odpowiedzialności karnej”. Chodzi wszak tutaj o zagadnienia podstawowe prawa karnego – kto, za co i przy spełnieniu jakich warunków może ponosić odpowiedzialność karną. W innych rozdziałach Kodeksu karnego znajdują się unormowania dotyczące szczególnych kwestii odpowiedzialności karnej, por. np. rozdział II „Formy popełnienia przestępstwa”, rozdział III „Wyłączenie odpowiedzialności karnej” (są one tutaj ujęte niejako od strony negatywnej), rozdział XIII „Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą”.
2. Rozdział I, w porównaniu do jego odpowiednika w Kodeksie karnym z 1969 r., przynosi wiele bardziej lub mniej istotnych zmian w unormowaniu zasad odpowiedzialności karnej. Obecny Kodeks karny na miejsce instytucji społecznego niebezpieczeństwa czynu wprowadza instytucję społecznej szkodliwości czynu (art. 1 § 2), wyraźnie statuuje zasadę winy (art. 1 § 3) i określa podstawę prawną odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa skutkowego z zaniechania (art. 2), głosi zasadę humanitaryzmu stosowania kar i środków karnych (art. 3), inaczej ujmuje stronę podmiotową nieumyślnych czynów zabronionych (art. 9 § 2) i kwalifikowanych przez następstwa czynów zabronionych (art. 9 § 3), obniża o rok (do lat 15) granicę wieku wyjątkowej odpowiedzialności karnej nieletniego, inaczej przy tym określając katalog przestępstw, za które może on ponosić taką odpowiedzialność (art. 10 § 2), zasadniczo inaczej normuje problematykę przestępstwa ciągłego (art. 12 i 91).
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej wypowiada się wyraźnie na temat niektórych zasad odpowiedzialności karnej, np. w art. 42 ust. 1 (zasada *nullum crimen sine lege*), art. 43 (nieprzedawnienie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości), art. 44 (zawieszenie przedawnienia w stosunku do przestępstw nieściganych z przyczyn politycznych, popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych lub na ich zlecenie), art. 39 (zakaz poddawania osoby eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody).

Uznanie określonej zasady odpowiedzialności karnej za zasadę konstytucyjną oznacza niedopuszczalność jej wyłączenia lub ograniczenia przez zwykłą ustawę, w tym przez Kodeks karny. Świadczy to też o konieczności interpretowania przepisów zwykłej ustawy zgodnie z unormowaniami Konstytucji RP. Przepisy Konstytucji RP odnoszące się do materii prawa karnego (*sensu largo*) mogą i powinny być wprost stosowane przez organy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych (art. 8 pkt 2 Konstytucji RP). Do badania zgodności z Konstytucją m.in. aktów normatywnych i umów międzynarodowych został powołany Trybunał Konstytucyjny (por. art. 186 ust. 2 i n. Konstytucji RP oraz ustawę z 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz.U. Nr 102, poz. 643 ze zm.).

4. Niektóre zasady odpowiedzialności karnej (m.in. zasada *nullum crimen sine lege*) zawarte są w ratyfikowanych przez Polskę umowach międzynarodowych, np. w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167) oraz w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.). Konstytucja RP wyraźnie zalicza ratyfikowane umowy międzynarodowe do źródeł prawa (art. 87 ust. 1, art. 91 ust. 1 i 2). Ponieważ Polska poddała się międzynarodowej kontroli przestrzegania postanowień tych aktów prawa międzynarodowego, naruszenie ich postanowień przez ustawodawcę lub organ wymiaru sprawiedliwości może stać się przedmiotem odpowiedniego postępowania i rozstrzygnięcia Genewskiego Komitetu Praw Człowieka albo Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Por. A. Michalska, *Komitet Praw Człowieka. Kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Warszawa 1994, s. 11 i n.; P. Hofmański, *Nowe polskie prawo karne w świetle europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka*, Warszawa 1997, s. 6 i n. Art. 1 § 1 i 2 są przepisami ogólnymi.

Art. 1. STRUKTURA PRZESTĘPSTWA. WARUNKI ODPOWIEDZIALNOŚCI

Art. 1. § 1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.

§ 2. Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma.

§ 3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

1. Par. 1 omawianego artykułu (por. też art. 42 Konstytucji RP) wyraża zasadę *nullum crimen, nulla poena sine lege poenali anteriori*. Doktryna (por. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2009, s. 14) wyprowadza z niej istnienie kilku bardziej szczegółowych reguł:
- 1) prawo karne musi być prawem pisanym i zawartym w ustawie (*nullum crimen sine lege scripta*),
  - 2) przepisy karne muszą opisywać przestępstwo w sposób maksymalnie dokładny (*nullum crimen sine lege certa*),
  - 3) niedopuszczalne jest stosowanie analogii na niekorzyść sprawcy,
  - 4) ustawa karna wprowadzająca odpowiedzialność karną lub ją zaostrzająca nie może działać wstecz (*nullum crimen sine lege praevia; lex severior retro non agit*),
  - 5) kara (a także inna sankcja karna) przewidziana za przestępstwo musi być określona i przewidziana we wcześniej wydanej ustawie (*nulla poena; nulla sanctio sine lege*).

2. Znamię „odpowiedzialność karna” oznacza powinność danego podmiotu ponoszenia ujemnych konsekwencji (w postaci sankcji karnej) za przypisany mu czyn. Odpowiedzialność karna za popełnienie czynu zabronionego następuje przed sądem. Por. bliżej M. Rodzynekiewicz, *Fenomen odpowiedzialności w refleksji filozoficznej a prawnokarne zasady odpowiedzialności*, PPK 1997, nr 16, s. 5 i n. Sprzeczne z zasadą art. 1 jest zastosowanie wobec sprawcy przepisu wprowadzającego typ czynu zabronionego, który wszedł w życie po popełnieniu czynu nieuznanego wcześniej przez ustawę za czyn zabroniony (wyrok SN z 15 maja 2002 r., V KKN 390/00, Prok. i Pr. 2001, nr 3, poz. 1, dodatek).
3. Użycie zaimka „kto” wskazuje, że według prawa polskiego odpowiedzialność karną może ponosić tylko człowiek (osoba fizyczna), który w czasie popełnienia czynu zabronionego ukończył już 17 lat (art. 10 § 1 – jest to „ruchoma” granica wieku, por. art. 10 § 2 i 3) i jest poczytalny (nawet jeśli jego poczytalność była w znacznym stopniu ograniczona – art. 31 § 1). Przedmiotem sporu w doktrynie pozostaje to, czy wprowadzona ustawą z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności pomiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 768 ze zm.) odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary jest ich odpowiedzialnością karną (por. B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004, s. 59–60; M. Filar, *Węzłowe problemy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie ustawy z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, w: *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarska*, red. J. Giezek, Kraków 2006, s. 161 i n.; A. Zoll, w: *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, red. A. Zoll, Warszawa 2007, s. 22–23).
4. Znamię „popełnia” jest pojęciem zbiorczym, obejmującym zarówno formy stałoidalne (przygotowanie, usiłowanie, dokonanie), jak i formy zjawiskowe (sprawstwo, podżeganie i pomocnictwo) popełnienia czynu zabronionego.
5. W sformułowaniu „czyn zabroniony pod groźbą kary” chodzi o zagrożenie karami właściwymi dla zbrodni lub występku (art. 7). W innych miejscach, np. w art. 1 § 2 i 3, Kodeks karny posługuje się zwięzłym określeniem „czyn zabroniony”. Według art. 115 § 1: „Czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej”.
6. Polskie prawo karne jest prawem karnym czynu, a nie prawem karnym sprawcy. Sam stan niebezpieczeństwa, jaki dana osoba stwarza dla porządku prawnego, bez jego realizacji w postaci popełnienia czynu zabronionego, nie może być podstawą kryminalizacji i odpowiedzialności karnej. Pewne wątpliwości w tej mierze stwarza konstrukcja usiłowania nieudolnego (art. 13 § 2).

7. Najogólniej można powiedzieć, że czynem jest zachowanie człowieka (ściślej – jednostka tego zachowania) pozostające pod kontrolą woli. Szczegółowo por. Ł. Pohl, w: *System Prawa Karnego*, t. 3, s. 203 i n. Czyn może mieć postać działania lub zaniechania. Poglądu, że zaniechanie nie jest czynem, ustawodawca karny nie zaakceptował (por. też art. 42 ust. 1 Konstytucji RP). Zob. też L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, PiP 1998, nr 9–10, s. 27.
8. Działanie lub zaniechanie podjęte w stanie przymusu absolutnego (*vis absoluta*), niektóre czynności zautomatyzowane (tzw. automatyzm pierwotny), działanie podczas snu fizjologicznego lub patologicznego nie stanowią czynu. W takich jednak wypadkach nie jest wyłączona odpowiedzialność karna sprawcy za zachowanie znajdujące się na „przedpolu czynu zabronionego”.
9. Źródłem prawa karnego mogą być tylko akty prawne rangi ustawy, opublikowane w sposób właściwy (uchwała SN z 19 sierpnia 1999 r., I KZP 22/99, OSNKW 1999, nr 9–10, poz. 51; wyrok SN z 22 czerwca 1999 r., III KKN 391/97, OSNKW 1999, nr 9–10, poz. 52). Zob. też unormowania ustawy z 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2011 r. Nr 197, poz. 1172 ze zm.). Nie zmienia tego okoliczność, że w wypadku niektórych czynów zabronionych może występować doprecyzowanie ich ustawowych znamion w rozporządzeniach wydanych na podstawie ustawy.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 29 lipca 2009 r., I KZP 8/09 (OSNKW 2009, nr 8, poz. 61) słusznie stwierdził: „Zasada *nullum crimen sine lege* oznacza, że odpowiedzialność karną może ponieść tylko sprawca czynu zabronionego przez ustawę, nie zaś, że ustawa taka będzie zawierała opis każdego możliwego zachowania, które wyczerpuje znamiona tego czynu. Nie można zatem stawiać znaku równości pomiędzy sformułowaniem »czyn«, użytym w art. 1 § 1 k.k., a koniecznością stworzenia kompletnego ustawowego katalogu zachowań określających poszczególne czynności sprawcze realizujące znamiona typów czynów zabronionych”.

Podobnie za trafną należy uznać następującą tezę Sądu Najwyższego wyrażoną w postanowieniu z 29 stycznia 2009 r., I KZP 29/08 (OSNKW 2009, nr 2, poz. 15): „Dopuszczalne, a niekiedy nawet konieczne jest doprecyzowanie znamion ustawowych niektórych czynów zabronionych w aktach rangi podustawowej, to jest w rozporządzeniach. Takie działanie ustawodawcy nie narusza zasady *nullum crimen sine lege* zawartej w art. 1 § 1 k.k.”. Por. też glosy do tego postanowienia (J. Raglewski, *Lex/el.* 2009, nr 98474; W. Zalewski, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, nr 4, poz. 15).

10. Społeczna szkodliwość czynu w stopniu większym niż znikomy stanowi materialny element przestępstwa. Znikomość społecznej szkodliwości czynu nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu przepadku w ramach instytucji środka zabezpieczającego o charakterze administracyjnym (art. 100 w zw. z art. 39 pkt 4).

Kryteria oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu podaje art. 115 § 2. Por. wyrok SN z 11 kwietnia 2011 r., IV KK 382/10 (Prok. i Pr. 2011, nr 10, poz. 5 – wkładka).

Ustalenie odpowiedniego stopnia społecznej szkodliwości czynu ma też znaczenie przy stosowaniu instytucji określonych w art. 53 § 1, art. 59, 66 § 1 i art. 94 § 1 (por. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 115).

11. Niewątpliwie istnieje potrzeba stosowania w prawie karnym instytucji określonej w art. 1 § 2, która pozwala uznać, że nie stanowi przestępstwa czyn wypełniający ustawowe znamiona czynu zabronionego pod groźbą kary, którego jednak ujemna wartość społeczna jest minimalna. Przemawia za tym ogólnoprawna zasada proporcjonalności stosowania sankcji prawnych. Byłoby całkowicie nieracjonalne oczekiwanie od wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych reagowania przez niego w każdym, nawet zupełnie błahym, wypadku dopuszczania się przez sprawcę czynu zabronionego pod groźbą kary. Por. E. Plebanek, *Materialne określenie...*, s. 119 i n.; R. Zabłocki, *Pojęcie i funkcje...*, s. 92 i n.; tenże, w: *System Prawa Karnego*, t. 3, s. 108 i n.; T. Kaczmarek, w: *System Prawa Karnego*, t. 3, s. 258 i n.
12. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.) w art. 10 § 1 i 2 wypowiada zasadę legalizmu, dopuszczając jednak w pewnym zakresie wyjątki od niej na rzecz zasady oportunistu (por. art. 11 § 1 i 2 k.p.k.).
13. Unormowanie art. 1 § 2 pełni rolę regulatora odpowiedzialności karnej w wypadku, gdy „typ czynu zabronionego strzela poza cel” (W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973). Przepis ten daje zatem podstawę do tworzenia i stosowania kontratypów pozaustawowych (np. działania w ramach społecznie aprobowanego zwyczaju). Kwestia ta jednak jest przedmiotem kontrowersji w doktrynie. Por. A. Zoll, *W sprawie kontratypu*, PiP 2009, nr 4, s. 108 i n.; M. Królikowski, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 171 i n.
14. Orzecznictwo sądowe uznaje, wbrew zastrzeżeniom niektórych przedstawicieli doktryny (por. A. Zoll, *Materialne określenie przestępstwa*, Prok. i Pr. 1997, nr 2, s. 9), że nie ma przeszkód, aby w praktyce wymiaru sprawiedliwości krańcowo inaczej oceniać obecnie kwestię społecznej szkodliwości (społecznego niebezpieczeństwa) czynów zabronionych popełnionych przed zmianą ustroju w Polsce w 1989 r. (wyrok SN z 27 lutego 1991 r., II KRN 69/91, OSNKW 1991, nr 4–6, poz. 21 z glosą krytyczną J. Majewskiego, PS 1992, nr 5–6, s. 150 i n.; wyrok SN z 20 marca 1996 r., II KRN 4/96, Prok. i Pr. 1996, nr 11, poz. 6; wyrok składu 7 sędziów SN z 12 maja 1992 r., II KRN 39/92, OSNKW 1992, nr 9–10, poz. 61 z aprobującą glosą M. Król-Bogomilskiej, OSP 1993, nr 6, s. 292–293; wyrok SN z 10 listopada 1995 r., II KRN 137/95, OSNKW 1996, nr 1–2, poz. 13;

postanowienie SN z 9 stycznia 1996 r., II KRN 159/95, OSNKW 1996, nr 3–4, poz. 20 z krytyczną glosą P. Kardasa, Pal. 1997, nr 1–2, s. 246 i n.; por. też wyrok SN z 30 września 2010 r., III KK 161/10, Biul. PK 2010, nr 7).

15. Na aprobatę zasługuje pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w wyroku z 25 stycznia 2000 r., WKN 45/99 (OSNKW 2000, nr 5–6, poz. 47), zgodnie z którym: „Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, który pozbawiony jest cechy społecznej szkodliwości. Tego rodzaju wypadek w postępowaniu karnym należy potraktować analogicznie jak wystąpienie okoliczności określonej w art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k., tj. »że sprawca nie popełnia przestępstwa«. Odmienne stanowisko w tej kwestii wyraża B. Kunicka-Michalska, *Z problematyki społecznej szkodliwości czynu*, PPK 1998, nr 18, s. 16–17.
16. Art. 1 § 3 statuuje zasadę winy. Można ją określić jako regułę stanowiącą, że podstawę i zakres odpowiedzialności karnej określa wina sprawcy. Zasadę winy Kodeks karny odnosi też do wymiaru kar i środków karnych. Art. 53 § 1 nakazuje sądowi baczyć przy wymiarze kary, „by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy”. Kodeks zatem wyznacza winie dwie funkcje:
- 1) zasady odpowiedzialności karnej,
  - 2) dyrektywy wymiaru kary.

W prawie karnym wina ma się odnosić do czynu (a nie do charakteru, osobowości lub trybu życia sprawcy). Ma zachodzić w czasie popełnienia czynu zabronionego (art. 6 § 1).

17. Projektodawcy Kodeksu karnego pragnęli oddzielić winę od strony podmiotowej czynu zabronionego (umyślności albo nieumyślności). Nie chcieli jednak przesądzać akceptacji określonej teorii winy, pozostawiając to doktrynie i orzecznictwu (*Uzasadnienie projektu k.k.*, s. 118). Unormowanie w Kodeksie karnym umyślności i nieumyślności oraz okoliczności wyłączających winę, np. błędu sprawcy co do bezprawności czynu, świadczy jednak niewątpliwie o tym, że Kodeks odrzucił psychologiczną teorię winy. Por. T. Kaczmarek, *Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005, s. 195; W. Wróbel, *Wina i zawinienie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie posługiwania się w prawie karnym pojęciem winy umyślnej i nieumyślnej*, w: *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006, s. 658; M. Królikowski, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 107 i n.

Błędem byłoby zatem utożsamianie umyślności z winą umyślną i nieumyślności z winą nieumyślną.

18. Według Kodeksu karnego zasadne jest operowanie normatywną teorią winy. Można wyodrębnić dwie jej postacie, takie jak:
- 1) kompleksowa teoria normatywna (winą jest ujemnie oceniany, z punktu widzenia ustawy karnej, stosunek psychiczny sprawcy dorosłego, poczytalnego, działającego w normalnej sytuacji motywacyjnej do czynu),
  - 2) czysta teoria normatywna (winą jest sam zarzut stawiany sprawcy zabronionego czynu umyślnego lub nieumyślnego; zarzut uwarunkowany jest dojrzałością, poczytalnością, rozpoznawalnością bezprawności czynu oraz wymagalności zgodnego z prawem zachowania się sprawcy).

Wypada jeszcze dodać, że w doktrynie dochodzą też do głosu zwolennicy relacyjnej teorii winy (por. K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 235–236).

19. Należy zwrócić uwagę, że obowiązujący Kodeks karny nie operuje pojęciami „wina umyślna” i „wina nieumyślna”. Nasuwają się pytania: czy oznacza to, że nie jest obecnie dopuszczalne posługiwanie się tymi określeniami, że nie ma czegoś takiego, jak wina umyślna i wina nieumyślna, czy oznacza to, że w Kodeksie opowiedziano się na rzecz czystej normatywnej teorii winy. Na pytania te pozytywnej odpowiedzi udziela A. Zoll (A. Zoll, w: K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Kraków 1998, s. 84; tenże, *Strona podmiotowa i wina w Kodeksie karnym z 1997 r. i w projektach jego nowelizacji*, w: *Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz, Warszawa 2003, s. 418; por. też W. Wróbel, *Wina...*, w: *Przestępstwo – kara...*, red. J. Giezek, s. 675 i n.).

Na rzecz kompleksowej normatywnej teorii winy w odniesieniu do Kodeksu karnego z 1969 r. opowiedział się A. Wąsek. Nie widzi on szczególnych powodów, które nakazywałyby obecnie zmianę tego stanowiska na podstawie Kodeksu karnego z 1997 r. Por. A. Wąsek, *Ewolucja prawnokarnego pojęcia winy w powojennej Polsce*, PPK 1990, nr 4, s. 5 i n.; zob. też A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 128–136; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1998, s. 51; por. też uwagi T. Kaczmarka, *Spory...*, w: *W kręgu teorii...*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, s. 186.

20. Umyślność i nieumyślność odgrywała i odgrywa podwójną rolę w strukturze przestępstwa:
- 1) należy do strony podmiotowej czynu zabronionego, współwyznaczając wraz z innymi znamionami typ umyślnego lub nieumyślnego czynu zabronionego,
  - 2) decyduje wraz z innymi czynnikami (np. wymagalnością zgodnego z prawem zachowania się) o istnieniu winy, jej rodzaju – wina umyślna albo nieumyślna – i stopniu.

Można zatem zgodnie z obecnym Kodeksem posługiwać się pojęciem winy umyślnej i winy nieumyślnej. Por. A. Marek, *Prawo...*, s. 140 i n.; L. Gardocki, *Prawo...*, s. 74 i n. Por. też uwagi do art. 1 § 3, art. 8, 9 § 1–3.

21. Do pozytywnych przesłanek przypisania winy sprawcy czynu zabronionego należą:

- 1) popełnienie takiego czynu przez osobę, która ukończyła 17 lat (art. 10 § 1) lub wyjątkowo lat 15 (art. 10 § 2),
- 2) popełnienie czynu umyślnie, umyślno-nieumyślnie, nieumyślnie lub nieumyślnie-nieumyślnie (art. 9 § 1–3),
- 3) rozpoznanie lub możliwość rozpoznania bezprawności czynu (art. 30).

Natomiast negatywnymi przesłankami przypisania winy są:

- 1) niepoczytalność (art. 31 § 1),
- 2) usprawiedliwione urojenie okoliczności wyłączającej bezprawność lub winę (art. 29),
- 3) stan wyższej konieczności (art. 26 § 2),
- 4) popełnienie czynu nieumyślnego w ramach wykonania rozkazu (art. 318).

W *Uzasadnieniu projektu k.k.* (s. 118) czytamy, że: „Nie wyłącza się jednak jeszcze innych sytuacji wyjątkowych, w których mimo popełnienia czynu zabronionego nie będzie można przypisać sprawcy winy”.

W doktrynie istnieje rozbieżność poglądów na temat funkcjonowania w prawie karnym pozaustawowych okoliczności wyłączających winę (por. A. Wąsek, *Ewolucja...*, s. 16; L. Gardocki, *Prawo...*, s. 53; A. Marek, *Prawo...*, s. 139; L. Gardocki, *Kodeks...*, s. 117; J. Giezek, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2007, s. 33–34; A. Zoll, „*Pozaustawowe*” okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy, w: *W kręgu teorii...*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, s. 425 i n.; A. Zoll, w: *Kodeks...*, red. A. Zoll, s. 33; P. Kardas, *Dozwolone ryzyko sportowe – pozaustawowy kontratyp czy element precyzujący płaszczyznę bezprawności*, PS 2009, nr 1, s. 7 i n.; J. Warylewski, *Zasada ustawowej określoności przesłanek odpowiedzialności a kontratypy pozaustawowe*, w: *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, red. J. Majewski, Toruń 2008, s. 22; A.J. Szwarc, *Wyłączenie odpowiedzialności karnej za wypadki sportowe*, w: *Okoliczności...*, red. J. Majewski, s. 75).

22. Zasada winy doznaje wyjątku (uzasadnionego względami polityki kryminalnej) w unormowaniu art. 31 § 3. Także art. 94 ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 382) mogą być uznane za statuujące wyjątek od zasady winy w prawie karnym. Por. B. Stańdo-Kawecka, *Odpowiedzialność nieletnich na tle nowej kodyfikacji karnej*, Prok. i Pr. 1998, nr 7–8, s. 38–39.

Art. 2. PRZESTĘPSTWA SKUTKOWE Z ZANIECHANIA

Art. 2. Odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi.

1. Komentowany przepis ustanawia szczególną regułę odpowiedzialności karnej za przestępstwa skutkowe z zaniechania. Podmiotem takiego przestępstwa może być tylko osoba mająca szczególnie prawny obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. Nosi ona w doktrynie miano gwaranta (por. L. Kubicki, *Przestępstwo popełniane przez zaniechanie. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1975, s. 142 i n.; M. Rodzyńkiewicz, *Pojęcie zaniechania a odpowiedzialność za przestępstwa popełnione przez zaniechanie w projekcie k.k.*, PPK 1994, nr 11, s. 32 i n.).
2. Przestępstwem skutkowym jest przestępstwo (ściślej – czyn zabroniony), do którego znamion strony przedmiotowej należy również skutek przestępny, czyli określona zmiana w świecie zewnętrznym.
3. Reguła określona w art. 2 odnosi się zarówno do właściwych, jak i niewłaściwych przestępstw skutkowych z zaniechania. Właściwe przestępstwa skutkowe z zaniechania (por. np. art. 220 § 1 i 2) to takie, których strona przedmiotowa *expressis verbis* polega na zaniechaniu. Natomiast niewłaściwe przestępstwa skutkowe z zaniechania to takie, których opis czynu zabronionego w znamieniu określającym ich stronę przedmiotową jest tak szeroko ujęty, że może tu zachodzić nie tylko działanie (co jest tutaj raczej wypadkiem typowym), lecz również zaniechanie. Przestępstwa te mogą być zatem popełnione przez działanie lub zaniechanie (możliwe jest też wystąpienie w czynie zabronionym elementów zarówno działania, jak i zaniechania). W grę mogą tu wchodzić np. zabójstwo (art. 148 § 1–3), nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka (art. 155), spowodowanie umyślne lub nieumyślne różnego stopnia uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia (art. 156 i 157), umyślne lub nieumyślne spowodowanie katastrofy (art. 173), umyślne lub nieumyślne spowodowanie zniszczenia w świecie roślinnym lub zwierzęcym (art. 181), pozbawienie wolności człowieka (art. 189).
4. Kodeks karny nie wypowiedzi się na temat źródeł obowiązku gwaranta. W *Uzasadnieniu projektu k.k.* (s. 119) czytamy: „Obowiązek gwaranta przeszkodzenia skutkowi musi mieć charakter prawny, tzn. wynikać bądź wprost z normy prawnej, bądź z aktu mającego znaczenie prawne (umowy, nominacji). Obowiązek ten musi mieć też charakter szczególny, tzn. musi być adresowany do oznaczonej bliżej grupy osób”. Wydaje się, że projektodawcy opowiedzieli się tym samym za ograniczeniem katalogu źródeł obowiązku gwaranta do dwóch źródeł: ustawy i dobrowolnego podjęcia się zobowiązania. Bliższe określenie tych źródeł (np. w unormowaniach prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuń-

czego oraz administracyjnego) stwarza jednak poważne trudności. Więcej tu znaków zapytania niż niezbitych twierdzeń. Należy oczekiwać, że art. 2 będzie stosowany w praktyce z dużą powściągliwością. Wynika to z jego niedookreślenia i obawy przed przekryminalizowaniem życia społecznego. Zob. też M. Kliś, *Źródła obowiązku gwaranta w polskim prawie karnym*, CzP-KiNP 1999, nr 2, s. 169 i n.

5. Do przypisania odpowiedzialności karnej za dokonanie przestępstwa skutkowego z zaniechania niezbędne jest ustalenie, że spełnienie przez sprawcę wymaganego obowiązku działania przeszkodziłoby (z prawdopodobieństwem granicznym z pewnością) nastąpieniu skutku przestępnego albo istotnie zmniejszyłoby ryzyko jego nastąpienia. Por. J. Majewski, *Prawnokarne przypozwanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997, s. 47 i n.; J. Giezek, w: *Kodeks karny...*, red. J. Giezek, s. 41–42; M. Królikowski, w: M. Królikowski, R. Załocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 234.
6. Zaniechanie sprzeczne z obowiązkiem gwaranta może być kwalifikowane jako sprawstwo pojedyncze (jednosprawstwo) lub współsprawstwo odpowiedniego przestępstwa skutkowego, może być też oceniane na płaszczyźnie pomocnictwa przez zaniechanie. Por. art. 18 § 1 i 3.
7. Jeżeli zaniechanie sprawcy nie stanowi naruszenia obowiązku gwaranta, sprawca może ewentualnie ponieść odpowiedzialność karną za dopuszczenie się formalnego przestępstwa z zaniechania, np. przestępstwa nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwie (art. 162 § 1).
8. Należy podzielić następujący pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w postanowieniu z 5 lutego 2002 r., V KKN 473/99 (OSNKW 2002, nr 5–6, poz. 34): „Powiązanie czynności sprawczej przestępstwa skutkowego popełnionego przez zaniechanie z innym obowiązkiem oskarżonego niż wskazany w akcie oskarżenia nie narusza tożsamości czynu. Sąd może zatem przyjąć w wyroku, że przestępstwo to zostało popełnione przez zaniechanie innego niż określony w zarzucie aktu oskarżenia obowiązku, jeśli tylko był on prawnym szczególnym obowiązkiem zapobiegania skutkowi, ciężącym na oskarżonym (art. 2 k.k.)”.
9. W innym judykacie Sąd Najwyższy również trafnie wskazuje, że: „Jeśli skutek stanowiący znamię przestępstwa popełnionego przez zaniechanie jest następstwem bezprawnych zachowań wielu osób, to zważywszy na treść art. 2 k.k., może on być przypisany tym tylko, które nie wykonały ciężącego na nich prawnego szczególnego obowiązku zapobiegnięcia skutkowi i tylko wtedy, gdy w nastąpieniu skutku urzeczywistniło się niebezpieczeństwo, które wykonanie obowiązku miało odwrócić” (wyrok SN z 24 lutego 2005 r., V KK 375/04, OSNKW 2005, nr 3, poz. 31). Tezę tego wyroku jako trafną ocenił A. Zoll, w: *Kodeks...*, red. A. Zoll, s. 62. Warto nadmienić, że w wypadku osób wskaza-

nych przez Sąd Najwyższy można, jak się wydaje, mówić o przypisaniu sprawczych postaci współdziałania. Natomiast w odniesieniu do pozostałych osób można rozważać przypisanie postaci niesprawczych.

Art. 3. ZASADA HUMANITARYZMU

Art. 3. Kary oraz inne środki przewidziane w tym kodeksie stosuje się z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka.

1. Na temat art. 3 *Uzasadnienie projektu k.k.* (s. 119) stanowi: „Kodeks z 1997 r. zawiera wprost wymaganie, aby odpowiedzialność karna oraz związane z nią kary i środki stosowane były z uwzględnieniem zasad humanizmu oraz poszanowaniem godności człowieka. Zawarta w Kodeksie norma nie ma znaczenia deklaratoryjnego, lecz powinna stanowić zasadniczą dyrektywę wymiaru kary i stosowania innych środków będących prawnokarną reakcją na popełnienie czynu zabronionego”.

Widoczna jest rozbieżność między *Uzasadnieniem projektu k.k.* a unormowaniem art. 3, ponieważ ten ostatni stanowi o „zasadach humanitaryzmu”, *Uzasadnienie projektu k.k.* zaś o „zasadach humanizmu”, odnosząc je nie tylko do stosowania kar i środków karnych, lecz także do odpowiedzialności karnej.

Wydaje się, że byłoby lepiej, gdyby art. 3 stanowił nie o zasadach humanitaryzmu (czy też zasadach humanizmu), ale o zasadzie humanizmu. Nakazywałyby ona ze zrozumieniem, troską i empatią odnosić się do drugiego człowieka, widzieć jego osobowość w całej jej złożoności i wielości czynników ją kształtujących, nakazywałyby całościowo ujmować dobre i złe zachowania w przeszłości, zachowania obecne, a także prognozowane. Centralnym punktem odniesienia miałyby być tutaj idea przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka (art. 30 Konstytucji RP). Zasada humanizmu prawa karnego powinna mieć zastosowanie do każdej osoby znajdującej się w polu oddziaływania prawa karnego, nie tylko do sprawcy czynu zabronionego, lecz także do pokrzywdzonego czynem zabronionym. W kwestii tej por. też M. Cieślak, *Zasada humanizmu jako naczelna dyrektywa w sferze prawa karnego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji UG” 1985, nr 13, s. 73 i n.; A. Spotowski, *Zasada humanizmu jako dyrektywa reformy prawa karnego*, PiP 1998, nr 9, s. 115; K. Krajewski, *Zasada humanizmu a współczesne tendencje polityki kryminalnej*, w: *Przestępstwo – kara...*, red. J. Giezek, s. 391–392; W. Zalewski, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 263 i n.

2. Komentowany przepis stanowi o zasadzie (a właściwie o zasadach) humanitaryzmu prawa karnego, odnosząc ją przy tym do stosowania kar oraz innych środków przewidzianych w tym Kodeksie. Tym samym Kodeks karny traktuje

zasadę humanitaryzmu jako jedną z naczelnych zasad orzekania sankcji prawa karnego.

Zasadę humanitaryzmu prawa karnego można rozumieć jako dyrektywę minimalizowania cierpień, dolegliwości i innych niedogodności zadawanych człowiekowi przy stosowaniu tego prawa i dyrektywę stosowania ujemnych reakcji tego prawa tylko wtedy i w takich granicach, w jakich to jest niezbędne do realizacji normy prawa karnego. Por. też L. Gardocki, *Prawo...*, s. 11–12; B. Janiszewski, *Humanitaryzm jako zasada sądowego wymiaru kary*, w: *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Aleksandrowi Tobisowi*, red. B. Janiszewski, Poznań 2004, s. 86 i n.; M. Trafny, *Zasada humanitaryzmu w Kodeksie karnym*, Prok. i Pr. 2007, nr 3, s. 30 i n.; postanowienie SN z 19 października 2010 r., II KK 224/10 (Biul. PK 2010, nr 6, poz. 98); A.M. Kania, *Zasada humanitaryzmu w kontekście unormowań prawa karnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, nr 26, s. 53 i n.

Zasada humanitaryzmu przejawia się m.in. w tym, że obecny Kodeks nie przewiduje kary śmierci. Por. też unormowania art. 58 § 2 wyłączające możliwości orzekania grzywny, gdy sprawca nie ma możliwości jej zapłacenia, art. 60 § 2 określający szczególne podstawy stosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary, art. 30 Konstytucji RP dotyczący „przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka” oraz art. 40 Konstytucji RP głoszący zakaz stosowania tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania.

3. Należy podzielić pogląd, że nadmierne odwlekanie wykonania kary jest sprzeczne z zasadą humanitaryzmu wypowiedzianą w art. 4 § 1 k.k.w., a także w komentowanym przepisie (tak SA w Krakowie w postanowieniu z 27 czerwca 2000 r., II AKz 232/00, KZS 2000, nr 7–8, poz. 56); tak też W. Zalewski, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 272.

Art. 4. ZASADY STOSOWANIA USTAWY KARNEJ

Art. 4. § 1. Jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy.

§ 2. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem zagrożony jest karą, której górna granica jest niższa od kary orzeczonej, wymierzona karę obniża się do górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za taki czyn w nowej ustawie.

§ 3. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zagrożony karą pozbawienia wolności, wymierzona karę pozbawienia wolno-

ści podlegającą wykonaniu zamienia się na grzywnę albo karę ograniczenia wolności, przyjmując że jeden miesiąc pozbawienia wolności równa się 60 stawkom dziennym grzywny albo 2 miesiącom ograniczenia wolności.

§ 4. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary, skazanie ulega zatarciu z mocy prawa.

1. Par. 1 komentowanego artykułu zawiera unormowania dotyczące tzw. prawa intertemporalnego. Mianem tym określa się w doktrynie i orzecznictwie reguły wskazujące, jaka ustawa i z jakim skutkiem powinna znaleźć zastosowanie w wypadkach kolizji ustaw karnych w czasie, tzn. gdy w czasie orzekania albo wykonania orzeczenia obowiązuje inna ustawa niż w czasie popełnienia czynu zabronionego.
2. Określenie „w czasie orzekania” odnosi się do odpowiedniej decyzji organów postępowania przygotowawczego (np. postanowienia o wszczęciu postępowania, przedstawieniu zarzutów, umorzeniu postępowania), orzeczeń sądów I i II instancji, orzeczeń Sądu Najwyższego oraz orzeczeń zapadających w postępowaniu wykonawczym dotyczących np. warunkowego przedterminowego zwolnienia.
3. Sformułowanie „w czasie popełnienia przestępstwa” – por. uwagi do art. 6 § 1.
4. Art. 4 § 1 przyjmuje priorytet stosowania ustawy nowej (obowiązującej w czasie orzekania) nad ustawą starą (obowiązującą w czasie popełnienia przestępstwa), por. wyrok SN z 18 lutego 2009 r., III KK 349/08 (LexPolonica nr 2039016). Dawną ustawę należy jednak stosować, jeśli była względniejsza dla sprawcy. Oczywiście powinno się stosować nową ustawę, jeżeli dekryminalizuje ona czyn zabroniony przez starą ustawę.

Ustawą względniejszą dla sprawcy jest ta, która stwarza w konkretnej sprawie możliwość korzystniejszego dla jego interesów osądu, tzn. korzystniejszej oceny prawnokarnej czynu. Wiąże się z tym przyjęcie mniej surowych reguł odpowiedzialności lub zastosowanie łagodniejszych sankcji. Należy dodać, że słowo „ustawa” obejmuje nie tylko ustawę karną *sensu stricto*, lecz całość stanu prawnego obowiązującego w danym czasie. Tak orzekł Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z 8 października 2008 r., II AKa 92/08 (KZS 2008, nr 11, poz. 49). Chodzi zatem też o takie przepisy, które wpływają na odpowiedzialność karną sprawy, a które nie są zawarte w przepisach karnych, np. definicje ustawowe zawarte w przepisach pozakodeksowych.

Przy porównaniu z punktu widzenia względności należy też brać pod uwagę ustawę pośrednią, jeśli obowiązywała ona między czasem popełnienia przestępstwa a czasem orzekania. Art. 4 § 1 nakazuje bowiem stosować „ustawę obowiązującą poprzednio, gdy jest względniejsza dla sprawcy”. Nie jest wykluc-

czone wystąpienie dwu lub więcej ustaw pośrednich. Por. wyrok SN z 9 października 2008 r., WA 40/08 (Biul. SN 2008, nr 13, poz. 49).

W doktrynie utrwał się pogląd, że przy ocenie kwestii względności ustawy karnej należy brać pod uwagę wszystkie instytucje karnoprawne ustawy dawnej i nowej, a nie tylko samo zagrożenie karami. Trzeba zatem uwzględnić unormowania w obu ustawach karnych dotyczące wieku odpowiedzialności karnej, dyrektyw wymiaru kary, warunków odstąpienia od wymierzenia kary, podstaw i zasad stosowania instytucji nawiązki, warunkowego umorzenia postępowania karnego, warunkowego zawieszenia wykonania kary, warunkowego przedterminowego zwolnienia, przedawnienia, powrotu do przestępstwa, zatarcia skazania. Reguła ta odnosi się do ustawy względniejszej, która obowiązywała chociażby krótko między chwilą popełnienia czynu a chwilą orzekania. Przez ten czas zatem należy rozumieć cały stan prawny obowiązujący między popełnieniem czynu a wyrokowaniem (wyrok SN z 1 lipca 2004 r., II Ko 1/04, Prok. i Pr. 2005, nr 2, poz. 1, dodatek). Por. też L. Gardocki, *Prawo...*, s. 35; A. Marek, *Prawo...*, s. 74, a także postanowienie SN z 25 lutego 1971 r., VI KZP 18/79 (OSNPG 1980, nr 3, poz. 45); uchwała SN z 12 marca 1996 r., I KZP 2/96 (OSNKW 1996, nr 3–4, poz. 16); wyrok SA w Katowicach z 23 grudnia 1998 r., II AKa 228/98 (OSA 1999, nr 4, poz. 26); postanowienie SN z 3 grudnia 2001 r., V KKN 67/01 (OSNKW 2002, nr 5–6, poz. 36). Por. wyroki SN: z 13 kwietnia 2011 r., IV KK 63/11 (Prok. i Pr. 2011, nr 10, poz. 1 – wkładka); z 13 kwietnia 2011 r., IV KK 39/11 (Prok. i Pr. 2011, nr 9, poz. 1 – wkładka); z 12 kwietnia 2011 r., V KK 74/11 (OSNKW 2011, nr 6, poz. 54); wyrok SA w Białymstoku z 18 stycznia 2011 r., II AKa 254/10 (KZS 2011, nr 6, poz. 56).

5. Przy stosowaniu art. 4 § 1 organ procesowy najpierw dokonuje hipotetycznego wymiaru kary na podstawie starej i nowej ustawy, a następnie porównuje uzyskany rezultat; jeśli wypadnie *in favorem* ustawy starej, należy ją zastosować. Por. też W. Wolter, *Glosa do wyroku SN z 13 stycznia 1970 r.*, V KRN 402/69, PiP 1971, nr 1, s. 179; R.A. Stefański, *Ustawa względniejsza dla sprawcy*, Prok. i Pr. 1995, nr 9, s. 106.

Wymaganie stosowania w całości prawa obowiązującego w czasie popełnienia przestępstwa lub w czasie orzekania zawarte w art. 4 § 1 odnosi się do poszczególnych czynów, a nie do całości wyroku obejmującego różne czyny (wyrok SA w Katowicach z 5 grudnia 2002 r., II AKa 407/02, Prok. i Pr. 2003, nr 10, poz. 6).

Oceny względności porównywanych ustaw należy dokonywać nie abstrakcyjnie, lecz przez pryzmat konkretnej sytuacji istniejącej w określonej sprawie; art. 4 § 1 bowiem wyraźnie odnosi względność ustawy do sprawcy czynu zabronionego (wyrok SN z 3 grudnia 2003 r., V KK 73/03, Prok. i Pr. 2004, nr 3, poz. 1). Stąd zbyt schematyczna jest wypowiedź Sądu Najwyższego w wyroku

z 21 stycznia 2009 r., II KK 191/08 (Prok. i Pr. 2009, nr 6, poz. 61, dodatek), że w przypadku gdy czyn zagrożony jest w ustawie karnej karą o dolnej granicy zagrożenia wyższej niż w jego odpowiedniku w ustawie starej, należy stosować ustawę starą jako bardziej względną.

Jeżeli hipotetyczny wymiar kary (odpowiednio odnosi się to do hipotetycznego zastosowania różnych instytucji prawa karnego) jest identyczny w starej (dawnej) i nowej ustawie karnej, należy zastosować nową ustawę. Wyrażoną w art. 12 § 2 przep. wpraw. k.k. regułę można uogólnić następująco: w razie wątpliwości, czy należy stosować dawną czy nową ustawę karną, należy stosować nową.

W doktrynie i orzecznictwie Sądu Najwyższego na ogół przyjmuje się, że nie jest dopuszczalne zastosowanie do tego samego czynu elementów dawnej i nowej ustawy, tworzenie swoistego konglomeratu obu (lub nawet kilku) ustaw. Por. L. Gardocki, *Prawo...*, s. 35; A. Marek, *Prawo...*, s. 74; K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny...*, s. 68; uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z 11 stycznia 1999 r., I KZP 15/98 (OSNKW 1999, nr 1–2, poz. 1); wyrok SN z 4 lipca 2001 r., V KKN 346/99 (Prok. i Pr. 2001, nr 12, poz. 1, dodatek); A. Zoll, w: *Kodeks...*, red. A. Zoll, s. 87–88; S. Żółtek, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 308–309.

Należy się przychylić do odmiennego stanowiska, jakie w tej kwestii zajął Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z 20 maja 1993 r., II AKr 30/93 (Pal. 1994, nr 9–10, s. 224 z głosem P. Witkowskiego). Sąd Apelacyjny odwołał się w tym wyroku m.in. do art. 15 ust. 1 *in fine* Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167): „Nie może być również zastosowana kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w chwili popełnienia przestępstwa. Jeżeli po popełnieniu przestępstwa ustanowiona zostanie przez ustawę kara łagodniejsza za takie przestępstwo, przestępca będzie miał prawo z tego skorzystać”.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego w Lublinie wykładnia art. 2 § 1 k.k. z 1969 r. zakazująca równoczesnego stosowania dwóch ustaw (obowiązującej w czasie orzekania i w czasie popełnienia przestępstwa) nie ma zastosowania, gdy jej wyniki naruszają przepisy zawarte w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych lub Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W takim wypadku należy stosować przepisy względniejsze dla sprawcy z obu konkurujących ze sobą ustaw.

Z tą linią orzecznictwa wiąże się też wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 27 kwietnia 1999 r., II AKa 88/99 (OSA 2000, nr 1, poz. 1), w którym sąd ten uznał, że „reguła wyboru w całości korzystniejszej ustawy nie może naruszać zasady *nulla poena sine lege*. Dlatego należy uznać, że w sytuacji stosowania ustawy nowej, jako generalnie względniejszej, żadna z orzeczonych kar i żaden

z orzeczonych środków karnych nie może przekraczać granic określonych w ustawie obowiązującej w chwili popełnienia czynu”. Kwestię tę odmiennie jednak reguluje art. 2 § 3 k.k.s.

6. Art. 4 § 1 nie ma zastosowania w wypadku zmiany ustawy w trakcie popełnienia przestępstwa ciągłego (art. 12), przestępstwa trwałego (np. art. 189 § 1 i 2) lub przestępstwa o zbiorowo oznaczonym czynie (np. art. 207 § 1 i 2). Wówczas stosuje się ustawę obowiązującą na końcowym etapie popełnienia tych przestępstw.

7. W uchwale z 12 marca 1996 r., I KZP 2/96 (OSNKW 1996, nr 3–4, poz. 16), Sąd Najwyższy uznał, że dopuszczalne jest stosowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności w stosunku do przestępstw zagrożonych w czasie ich popełnienia karą śmierci i popełnionych przed wejściem w życie ustawy z 12 lipca 1995 r., która wprowadziła do prawa karnego (na powrót) karę dożywotniego pozbawienia wolności. Tezę tego wyroku zaakceptowali R.A. Stefański („Przeгляд Uchwał SN”, WPP 1997, nr 1, s. 84–86) i T. Bojarski (*Glosa*, PiP 1997, nr 4, s. 108–111), negatywnie zaś ocenił L. Paprzycki (*Glosa*, Pal. 1996, nr 7–8, s. 262 i n.). W uchwale składu 7 sędziów z 30 września 1998 r., I KZP 8/98 (OSNKW 1998, nr 9–10, poz. 43), Sąd Najwyższy stwierdził, że: „Zakaz wymierzania kary surowszej od tej, którą można było wymierzyć w czasie popełnienia przestępstwa, przewidziany w art. 7 ust. 1 zd. 2 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 i 285 ze zm.) nie stoi na przeszkodzie wymierzeniu kary dożywotniego pozbawienia wolności za przestępstwo zagrożone karą śmierci, popełnione przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (Dz.U. Nr 95, poz. 475)”.

W wyroku z 26 marca 1999 r., WKN 6/99 (OSNKW 1999, nr 7–8, poz. 40), Sąd Najwyższy przyjął, że: „Nieznany Kodeksowi karnemu z 1969 r., a przewidziany w Kodeksie karnym z 1997 r. środek karny w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej (art. 324 § 1 pkt 2) może być orzeczony również za przestępstwo popełnione przed dniem wejścia w życie tego Kodeksu (1 września 1998 r.), jeżeli *in concreto* okaże się, że zastosowanie poprzednio obowiązującej ustawy nie byłoby względniejsze dla sprawcy (art. 4 § 1 k.k.)”. Krytyczną głosę do tego wyroku napisał R. Paprzycki (Prok. i Pr. 2000, nr 1, s. 107).

8. Kontrowersje budzi kwestia możliwości stosowania art. 148 § 2 i 3 do oceny prawnej „ciężkich zabójstw” popełnionych w czasie obowiązywania poprzedniej ustawy karnej. Por. J. Wojciechowski, *Odpowiedzialność za „stare” przestępstwa pod rządami nowego Kodeksu karnego*, MoP 1997, nr 12, s. 476–477; A. Wąsek, *Kilka uwag o funkcjonowaniu art. 4 § 1 i 2 Kodeksu karnego z 1997 r.*, w: *Konstytucyjny ustrój państwa. Księga jubileuszowa Profesora Wiesława*

Skrzydły, Lublin 2000, s. 329–330; M. Budyn, *Glosa do wyroku SA w Lublinie z 27 kwietnia 1999 r., II AKA 12/99*, OSP 2000, nr 9, poz. 127, s. 431–432.

Zdaniem Sądu Najwyższego wyrażonym w uchwale z 24 listopada 1999 r., I KZP 38/99 (OSNKW 2000, nr 1–2, poz. 5): „Art. 1 § 1 k.k. nie wyklucza przyjęcia kwalifikacji prawnej czynu popełnionego przed 1 września 1998 r. jako zbrodni określonej w art. 148 § 2 pkt 2 k.k. (jeżeli sprawca spełnia warunki określone w art. 60 § 3 k.k.)”.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu przyjął w wyroku z 15 czerwca 2000 r., II AKA 157/00 („Wokanda” 2000, nr 11, s. 50–53), że: „Zastosowanie do sprawcy zabójstwa, popełnionego przed 1 września 1998 r., kwalifikacji z art. 148 § 2 nie narusza reguły *lex retro non agit*, jeżeli na podstawie całokształtu okoliczności sprawy jako właściwa może być brana pod uwagę tylko kara pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności”.

9. Art. 4 § 1 nie zawiera odmiennych unormowań odnośnie do ustawy czasowej (tzn. ustawy wydanej na określony z góry czas, np. 3 lata) i epizodycznej (tzn. ustawy wydanej z powodu wyjątkowych stosunków faktycznych). Na ogólnych zasadach ma on zatem zastosowanie do oceny stanów faktycznych zaistniałych przed uchyleniem lub zmianą tych ustaw. Nowa ustawa może jednak zawierać szczególne unormowania dające podstawę do wszczynania postępowania, kontynuowania postępowania przygotowawczego lub jurysdykcyjnego albo do wykonywania orzeczenia w stosunku do czynów popełnionych w czasie obowiązywania ustawy czasowej lub epizodycznej.
10. Par. 2–4 art. 4 dotyczą zmiany stanu prawnego po uprawomocnieniu się orzeczenia. Por. J. Majewski, *Wpływ kontrawencjonalizacji na sytuację prawną osoby prawomocnie skazanej*, w: *W kręgu teorii...*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, s. 275 i n.
11. Art. 4 § 2 ma też zastosowanie do wypadków, gdy według nowej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym jest obecnie wykroczeniem (art. 1 k.w.).

Określenie „górną granicą jest niższa od kary orzeczonej” oznacza górną granicę sankcji przewidzianej za dane przestępstwo w przepisie części szczególnej lub wojskowej Kodeksu karnego albo ustawie karnej szczególnej. Wątpliwe jest, czy granicę tę „określają także przewidziane w części ogólnej przypadki nadzwyczajnego obostrzenia (np. art. 64 k.k.) lub obniżenia (np. art. 10 § 3 k.k.) górnej granicy ustawowego zagrożenia” (K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny...*, s. 71). Wydaje się, że należy podzielić odmienny pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w postanowieniu z 6 września 2000 r., III KKN 337/00 (OSNKW 2000, nr 9–10, poz. 81). Natomiast trafny jest pogląd A. Zolla, że „na zasadzie analogii na korzyść sprawcy regułą zawartą w art. 4 § 2 k.k. należy stosować także od-

powiednio do środków karnych, środków zabezpieczających oraz innych środków związanych z poddaniem sprawcy próbie”. Por. też art. 14 przep. wpraw. k.k., por. też A. Zoll, w: *Kodeks...*, red. A. Zoll, s. 91 i n.

12. W uchwale z 24 lutego 1999 r., I KZP 27/98 (OSNKW 1999, nr 3–4, poz. 11), Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że „zastępcza kara pozbawienia wolności, określona w prawomocnym wyroku przed wejściem w życie Kodeksu karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553), jest wykonywana stosownie do regulacji zawartej w art. 14 pkt 2 przepisów wprowadzających Kodeks karny (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 88, poz. 554 ze zm.) – według »zasad dotychczasowych«, co oznacza, że w wypadku, gdy orzeczona została w wymiarze przekraczającym 12 miesięcy, nie podlega obniżeniu do tej wysokości na podstawie art. 4 § 2 k.k.”. Aprobującą glosę do tej uchwały napisał S. Paweła (OSP 1999, nr 10, s. 488–489).
13. Także w postanowieniu z 20 października 1999 r., II KKN 199/99 (Prok. i Pr. 2000, nr 3, poz. 1, dodatek), Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że: „Przewidziany w art. 4 § 2 k.k. nakaz obniżenia prawomocnie orzeczonej kary, w warunkach określonych tym przepisem, nie ma zastosowania do zastępczej kary pozbawienia wolności, przekraczającej 12 miesięcy, orzeczonej prawomocnym wyrokiem przed 1 września 1998 r., rozmiar bowiem zastępczej kary pozbawienia wolności nie mieści się w pojęciu górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za dany czyn. Zarówno w świetle dotychczasowego orzecznictwa Sądu Najwyższego, jak i w doktrynie zdecydowanie dominuje stanowisko, że przez górne ustawowe zagrożenie rozumie się górną granicę sankcji przewidzianej w przepisie określającym typ przestępstwa. Przyjmuje się zatem, że dla ustalenia kary, jaką »zagrożone« jest dane przestępstwo, znaczenie ma jedynie kara »przewidziana« za to przestępstwo w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego lub innej ustawy karnej”.
14. W postanowieniu z 8 lutego 2000 r., I KZP 49/99 (OSNKW 2000, nr 3–4, poz. 39), Sąd Najwyższy uznał, że „art. 12 ust. 2 ustawy z 28 sierpnia 1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń, ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy – Kodeks pracy i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 113, poz. 717) ma zastosowanie tylko do tych czynów objętych prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwa, które z chwilą wejścia w życie tej ustawy, tj. w dniu 1 września 1998 r., stały się wykroczeniami”. Autorem aprobującej glosy do tego orzeczenia jest D. Wysocki (OSP 2000, nr 10, s. 498–499). Por. też D. Wysocki, *Kradzież szczególnie zuchwała w prawomocnym wyroku – przestępstwo czy wykroczenie*, PS 2000, nr 4, s. 55 i n.
15. Badając kwestię konstytucyjności art. 14 pkt 4 przep. wpraw. k.k., „do osób warunkowo zwolnionych [...] stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu karnego

o warunkowym zwolnieniu”. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 10 lipca 2000 r., SK 21/99 (OTK ZU 2000, nr 5, poz. 144), nie dopatrywał się ich niezgodności z art. 2, 31 ust. 3, art. 42 ust. 1, art. 48, 72 ust. 1 Konstytucji RP.

16. Art. 4 § 3 określa szczególnie reguły zamiany wymierzonej za przestępstwo i podlegającej wykonaniu kary pozbawienia wolności na karę grzywny lub karę ograniczenia wolności – w wypadkach gdy według nowej ustawy przestępstwo to nie jest już zagrożone karą pozbawienia wolności.
17. Art. 4 § 3 jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 33 § 1 i art. 34 § 1; oznacza to, że orzeczona na podstawie art. 4 § 3 swego rodzaju „kara zastępcza” może przekraczać liczbę 360 stawek dziennych grzywny albo 12 miesięcy kary ograniczenia wolności. Odmiennie S. Żółtek, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 327–328.
18. Art. 4 § 4 dotyczy sytuacji, gdy w nowym stanie prawnym czyn objęty wyrokiem nie jest już czynem zabronionym przez prawo karne lub prawo wykroczeń. Chodzi zatem o wypadki całkowitej depenalizacji czynu. Wówczas skazanie ma ulec zatarciu z mocy prawa. Por. art. 106 oraz postanowienie SN z 24 sierpnia 1999 r., II KKN 150/99 (Prok. i Pr. 2000, nr 2, poz. 1, dodatek).

Stosując funkcjonalną wykładnię art. 4 § 4, należy uznać, że odnosi się on także do orzeczeń (wyroków i postanowień) o warunkowym umorzeniu postępowania (art. 66 § 1), a nie tylko wyroków skazujących.

Art. 5. ZASADA TERYTORIALNOŚCI

Art. 5. Ustawę karną polską stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej.

1. Komentowany artykuł określa zasadę terytorialności obowiązywania ustawy karnej. Postanowienie to pozostaje w ścisłym związku z unormowaniem art. 6 § 2 dotyczącym miejsca popełnienia czynu zabronionego.
2. Ustawa z 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (tekst jedn. Dz.U. z 2009 r. Nr 12, poz. 67 ze zm.) oraz ustawa z 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 934 ze zm.) określają terytorium Polski.

W doktrynie przyjmuje się, że przestrzeń powietrzna nad terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie obowiązuje polska ustawa karna, sięga do wysokości najniższych punktów orbit sztucznych satelitów ziemi, tj. około 90 km. Jeśli zaś chodzi o wnętrze ziemi, to – teoretycznie – granicą jest szczyt stożka znajdującego się w środku ziemi (por. L. Gardocki, *Prawo...*, s. 59).

Rozszerzenie obszaru obowiązywania polskiej ustawy karnej na teren statku wodnego lub powietrznego nie oznacza oczywiście powiększania terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z czym mogłyby się wiązać implikacje odpowiedzialności karnej za przestępstwo z art. 264 § 2, a także odpowiedzialności za wykroczenie z art. 49a k.w.

3. Pojęcie statku morskiego definiuje art. 2 § 1 ustawy z 18 września 2001 r. – Kodeks morski (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 758 ze zm.), a statku powietrznego – art. 2 pkt 1 ustawy z 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1393 ze zm.).
4. Zgodnie z art. 115 § 15 statkiem wodnym jest także platforma umieszczona na szelfie kontynentalnym.
5. Nie wydaje się słuszny pogląd utrzymujący, że instytucje immunitetów dyplomatycznych i konsularnych, a także przekazania ścigania (art. 580 § 1 i 2 k.p.k.) mają stanowić wyjątek od zasady terytorialności (por. A. Marek, *Kodeks...*, s. 124).
6. Art. 5 *in fine* przewiduje możliwość wprowadzenia odstępstwa od zasady terytorialności przez unormowania odpowiedniej umowy międzynarodowej, której Rzeczpospolita Polska jest stroną. Unormowanie art. 5 *in fine* można uznać za *superfluum* w świetle art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi: „Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową”. Por. unormowania ustawy z 23 września 1999 r. o zasadach pobytu wojsk obcych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasadach ich przemieszczania się przez to terytorium (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1077). Por. też M. Fleming, *Status prawny żołnierza na obcym terytorium*, WPP 1997, nr 1, s. 18 i n.; M. Filar, *Status prawnokarny wojsk NATO stacjonujących na terytorium Polski (zagadnienia wybrane)*, w: *Zasady procesu karnego wobec wymagań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, Warszawa 2000, s. 751 i n. Zob. też B. Kunicka-Michalska, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 315.

Art. 6. CZAS I MIEJSCE POPEŁNIENIA CZYNU ZABRONIONEGO

Art. 6. § 1. Czyn zabroniony uważa się za popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany.

§ 2. Czyn zabroniony uważa się za popełniony w miejscu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić.

KODEKS KARNY

KOMENTARZ

---

redakcja naukowa
Marian Filar

Kodeks karny. Komentarz pod redakcją Mariana Filara to znakomite, obszerne i szczegółowe opracowanie, adresowane zarówno do sędziów, prokuratorów, adwokatów, jak i innych pracowników szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości. Publikacja ta będzie wartościową pozycją dla pracowników naukowych w dziedzinie prawa karnego, a ze względu na zwartą i usystematyzowaną konstrukcję także niezwykle cenną pomocą dla aplikantów.

W *Komentarzu* uwzględniono wszelkie dotychczasowe zmiany ustawodawcze, przede wszystkim wprowadzone przez ustawę z 4 kwietnia 2014 r. w zakresie przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, w tym zagadnienia związane ze zmianą trybu ich ścigania, a także zasygnalizowano obszary, w których zmiany wejdą w życie w 2015 r. w wyniku nowelizacji z 2013 r.

Ustawodawca zmienił także m.in. przepisy dotyczące przedawnienia karalności przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego oraz przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu. W perspektywie kwartału w życie wejdą przepisy normujące instytucję umorzenia postępowania na wniosek pokrzywdzonego oraz zmieniające przesłanki formalne stosowania środków związanych z poddaniem sprawcy próbie.

W porównaniu do poprzedniego wydania niektóre przepisy skomentowano na nowo, inne wzbogacono o dalsze rozważania. W istotny sposób uzupełniono wykaz orzecznictwa oraz dodano węzłowe pozycje piśmiennicze.

Pod przepisami Kodeksu karnego zamieszczone są zarówno uwagi autorskie, jak i kluczowe dla tych przepisów orzecznictwo sądowe, zwłaszcza najnowsze. Ponadto w poszczególnych rozdziałach znajdują się obszerne wykazy literatury poświęconej omawianym w nich problemom.

Autorzy *Komentarza* – teoretycy i praktycy – to wybitni specjaliści w dziedzinie prawa karnego, zwłaszcza zagadnień szczegółowo przez nich opracowanych.

9 788326 485022 W04P01

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01
zamowienia.ksiazki@wolterskluwer.pl
www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Cena 299 zł (w tym 5% VAT)

ISBN 978-83-264-6502-2

9 788326 485022